

Светозар Петровић и Џејмс Бејли

ИЗ ПРЕПИСКЕ

12. јануар 2004.

Драги Џиме,¹

Нисам био довољно озбиљан када сам у писму говорио о сенилности, односно нисам био свестан узнемирености чињеницом да ми се ум поиграва памћењем. Углавном се не жалим много због старења: године намећу извесна ограничења у животним активностима и чине нас успоренијим у послу (па изгледа да зановетамо исто онако како се жалимо на лоше време), али у суштини свиђа ми се то успоравање и свакако волим привилегије које ми старост дарује, превасходно право да занемарим рутину и све врсте испразних церемонијалних и друштвених „обавеза” очекиваних у многим академским заједницама, те да користим своје време на начин на који сматрам да га вреди користити. Па ипак, могуће да је у мом писму било и нечега међу редовима – можда мрачни тон – што је иницирало твој коментар о суморној старости. [...]

Нико од нас не зна шта га чека у будућности, али не мислим да оно што зовем надолазећом/постепеном сенилношћу на било који начин предсказује старачку деменцију као болест. Чини ми се да је општа особина људи извесних година, као што је сенилност, само незнатно претеран облик онога што знамо из шала о одсутном професору и онога што може бити јако изражена карактеристика неких људи током њихових зрелих живота (мој покојни пријатељ Сламниг² је имао обичај да каже: „Нисам сигуран колико је моја адолесценција трајала; у једном тренутку се само спојила са мојом сенилношћу”). Професорско одсуство ума и заборавност научника су делом вероватно средства обуздавања наших умова у правцу онога на шта би феноменолози указали при говору о редукцији, у смислу неопходности концентрације на сам предмет, изузимајући све што је за њега небитно. Донекле су, наравно, само варијанте основног одбрамбеног механизма наших мозгова што је вероватно предуслов нашег биолошког опстанка (селективна меморија је често злочеста, а њена доминација вероватно може човечанство довести до пропасти, али обрати пажњу на златну рибицу: из дана у дан радосно тумара околу и радознано посматра догађаје ван свог света, прочитао сам негде да њено памћење ствари које види траје око петнаест секунди).

У сваком случају, привремено потиснути делови меморије и интересовања битни су у сваком испитивању. Неко компресује одређене датотеке и оставља их по страни, и све је у реду све док је способан да их поново нађе када су му потребне, а да не буду искривљене. Твоје писмо од 30. децембра подстакло ме је да проверим

¹ Џејмс Бејли (*James Orville Bailey, Jr.*; 1929–2020), професор емеритус Универзитета у Висконсину, Медисон.

² Иван Сламниг (1930–2001), хрватски песник, прозни писац, есејиста, књижевни теоретичар, универзитетски професор.

ефикасност свог система за проналажење. Питао си ме за Пола – можда Кшижановског³ – који је оштро преиспитивао Јакобсоново⁴ виђење о словенском епском стиху и о српском научнику (научницима) који су преиспитивали претпоставку да је десетерац веома стара форма. Када сам читао твоје писмо, у мом уму су фајлови о метрици били компресовани (дубоко замрзнути), са намером да тако и остану све до следећег лета (док не завршим књигу о неким другим темама). То што готово све своје књиге о стиху држим у свом кабинету у Академији (огранку у Новом Саду, наравно) и што сам тамо однео и оне које обично држим код куће, када сам завршио припрему новог издања књиге *Облик и смисао* (наводићу је надаље као *ОС*), помогло је да створим лабораторијску ситуацију за тест; а и просторије Академије су већ биле затворене због празника (и биће затворене све до 12. јануара). Тако да оно што ми је сада при руци, осим онога што држим у глави, јесте једино примерак новог издања *ОС* и текст М. Топића⁵ у мом компјутеру, који ти заједно с овим писмом шаљем (види страницу 492. у *ОС*), делом јер је релевантна за тему, а делом да те спасим ризика при покушају даунлодовања: од када сам скинуо с интернета тај текст, пре неколико месеци, редовно добијам „I-worm.duma.ru”, две врсте, у почетку неколико пута на дан, а сада, још увек, сваког другог или трећег дана; нисам никада имао вирус, али је мучно све време брисати поруке путем антивирус програма који обавештава да је стигло још једно заражено писмо.

Кшижановски? Нисам га никад интензивније читао. Имам његов речник пољског фолклора (у Академији, наравно); сећам се да сам читао у његовом раду о неколико пољских народних жанрова што ме је обесхрабрило да речник прегледам пажљиво (као што сам првобитно намеравао). Његово *К* ме је одвело другом Полу, Куриловичу.⁶ Пажљиво сам читао већину онога што је написао о компаративној индоевропској метрици пре 1969. (када сам писао о тој теми у *ОС*, стр. 168–171, 207–208, 210 б. 26), али у књизи нисам расправљао о његовој идеји и нисам никада поменуо његово име. Његово виђење о лепотама индоиранске, грчке и балтичко-словенске историјске фонологије (посебно акцента и квантитета) чинило ми се уверљиво, али нисам имао лингвистичке компетенције да начиним независан суд о томе, па сам само указао (у б. 3 на стр. 207) на књигу коју је приредио Р. Шмит у едицији *Wege der Forschung*;⁷ поред Мејеа,⁸ Јакобсона, Воткинса,⁹ она садржи текст Куриловича

³ Јулиан Кшижановски (*Julian Krzyzanowski*; 1892–1976), пољски научник, универзитетски професор.

⁴ Роман Јакобсон (*Роман Óсипович Јакобсон*; 1896–1982), руски лингвиста, књижевни теоретичар, професор Универзитета у Харварду.

⁵ Мирослав Топић (1937–2012), професор Универзитета у Београду, слависта, фолклориста, полониста, компаратиста словенских књижевности.

⁶ Жежи Курилович (*Jerzy Kurylowicz*; 1895–1978), професор Универзитета у Лавову и Кракову, инострани члан САНУ од 1960.

⁷ У књизи *Облици смисао*, у белешци 3, на страници 207, стоји референца о тој књизи: „За библиографске податке и занимљив критички приказ о Вестфалу и његовим ученицима, као и новим радovima с подручја индоевропске метрике, види: R. Schmitt, *Dichtung und Dischtersprache in indogermanischer Zeit*, Wiesbaden, 1967, 7–8, 17 и 307–313”.

⁸ Антоан Меје (*Antoine Meillet*; 1866–1936), француски лингвиста, бавио се питањима индоевропеистике.

⁹ Калверт Воткинс (*Calvert Watkins*; 1933–2013), амерички лингвиста и филолог, универзитетски професор.

из варшавске збирке *Поешика*, I, 1963; још један његов рад је у *Поешиици*, II, 1966, а има један у пољском часопису (*Prace filologiczne?*) из раних шездесетих (имао сам копију на папиру непријатног мириса, који је постао нечитак након неколико година). Мој приговор Јакобсоновој реконструкцији (ОС, стр. 222–223) био је заснован на сумњи да се промене у версификацији могу објаснити променама у фонолошком систему, тако да ми се није чинило важним (или, у ствари, исправним/подесним) да установим да ли је његова реконструкција фонолошких промена уопште прихватљива. Из истог разлога сам цитирао – на стр. 173, 209 – једино Ивановљеву¹⁰ студију о стиху у преводу, не његове коментаре о стиху у реконструкцији индоевропског текста. Што се Куриловича тиче, постоје две или три његове књиге на немачком и енглеском (углавном збирка његових кратких радова), објављене током седамдесетих и осамдесетих, које сам у међувремену видео; две од тих су ми у кабинету; сећам се да сам прочитао неколико краћих текстова из њих (једна од књига разматра семитску метрику), али нисам пажљиво читао; надам се да ћу једног дана темељније прочитати делове те књиге.

Опис „српски научник (научници) који су испитивали порекло десетерца” одговара многим важним српским и хрватским филолозима до краја 19. века (Топић на стр. 2 бележи нека имена: „В. Јагић¹¹...”). Наравно, нико од њих није испитивао Јакобсонову хипотезу (једино двоје последње наведених у Топићевој листи су могли знати за то). Оспоравали су нејасне идеје деветнаестовековног националног романтизма по којој су десетерац и бројне друге карактеристике живе народне културе схваћени као остаци хиљадугодишње старе континуиране националне традиције (нажалост, имамо обнављање тих идеја у популарним псеудоисторијским текстовима последње две деценије). Људи са Топићеве листе се нису потпуно сложили око тренутка појаве десетерца. Неки упућују на време првих познатих записа: 17. век (прва забележена песма) или можда средина 16. века (неколико забележених засебних редова у алтернацији са осмерцем 4+4). Други су желели да узму у обзир индиректне доказе (укључујући, на пример, старе књиге о путовању које описују индивидуалне случајеве епског певања или постојање епског десетерца „на српски начин” у Мађарској од почетка 16. века), и – у зависности од њиховог разумевања везе између два традиционална епска стиха, десетерца и бугарштитичког стиха – одредили би стих за век пре првих познатих записа. Важан изузетак међу критичким филолозима прве половине 20. века био је бистар и образован али често непредвидив научник – Д. Костић¹² (Топић наводи у „Литератури” његову главну студију и завршава свој рад указујући на „десетерац” у писму из раног 15. века) – који је инсистирао на идентификацији индивидуалног десетерачког израза, који се појављује у српским средњовековним прозним текстовима, као десетосложни стихови (а можда и као „епске формуле”).

У мом писму о компаративној словенској метрици, написаном почетком септембра 2001. године, а послатом 21. октобра (грешком датирано 21. новембар у

¹⁰ Вјачеслав Иванович Иванов (*Вячеслав Ива́нович Ива́нов*; 1866–1949), руски песник, драматург, књижевни критичар, књижевни теоретичар, преводилац.

¹¹ Ватрослав Јагић (1838–1923), хрватски филолог и слависта.

¹² Драгутин Костић (1873–1945), српски књижевни критичар, књижевни историчар и професор.

постскриптому писма) задржао сам се на Сламниговој критици Јакобсонове метричке реконструкције (види и ОС, стр. 170–171, 210 б. 27) и сумирао тачке са којима се слажем и оне у којима нисам баш сагласан са Сламниговим приступом овом питању (моја критика Јакобсоновог изучавања српскохрватског епског десетерца је вероватно јасније представљена на већ цитираним страницама ОС, референце ка посебним питањима и детаљима могу се лако наћи у индексу књиге). М. Топић, у приложеном раду, још увек је, принципијелно, ватрени бранитељ Јакобсонове реконструкције, али доводи у питање Јакобсонову реконструкцију индоевропског прототипа из асиметричног десетерца, јер су га његови радови убедили да је правило квантитативног завршетка оправдано/важеће само за песме из подручја новоштокавске прозодије, ОС, стр. 191–195, и друге референце у индексу). Он још мисли да је десетерац стих заједничког словенског порекла и за то налази оправдање првенствено у употреби тог стиха у пољској поезији 15. и 16. века (придајући посебан значај петнаестовековној „гномски обојеној” песми). Интересантно је да не помиње мађарски асиметрични десетерац 15. и 16. века, који се појављује у две варијанте, једна „на мелодију” Пољака, друга на јужнословенске народне песме (цитирао сам једну рану студију на ту тему у ОС на стр. 208, б. 14).¹³

Сада морам стати. Тест је готов. Просторије Академије требало би да су се отвориле пре неколико сати. Морам заборавити све што сам икад знао и што сам желео да знам о метрици пре него што уђем у свој кабинет тамо.

С најбољим жељама,
Свето

* * *

13. фебруар 2004.

Драги Свето,

Још једном, хвала за писмо вредно читања и пуно информација. Управо сам по други пут прочитао твој рад „Јакобсонов опис српскохрватског епског десетерца”. Извесно време нисам читао на српском – мада га никад нисам читао са лакоћом. Реченицу и ред речи је понекад тешко схватити, посебно неке групе речи, тако да нисам увек сигуран да исправно разумем. Изврстан текст који даје широку историјску перспективу.

Нисам до сада схватао колико је Јакобсонов рад повезан са прашком школом. Нисам схватио колико треба да смо захвални тим људима за оно што је постало основни концепт словенске версификације – да не помињемо енглеске. Опкорачење, цезура, групе речи, границе речи, константе и тенденције. Али ти исто тако постављаш питања о тим темама попут фонетских промена у језику које аутоматски стварају промене у систему версификације. Мој фаворит је Трубецкојева¹⁴ идеја

¹³ У овом пасусу писма руком су дописане две белешке на дну странице, једна са леве стране, стрелицом повезана од имена М. Топића, а друга са десне стране, стрелицом повезана од реченице која потврђује да Топић мисли да је десетерац стих заједничког словенског порекла. Дописане белешке због нечиткости не преводимо.

¹⁴ Евгениј Николајевич Трубецкој (*Евгѣний Николаѣвич Трубецкој*; 1863–1920), руски филозоф.

да је губитак слабог јера у руском узрок губитка изосилабизма у епском стиху. Зашто се то није десило у усменом стиху свих словенских језика? То је такође засновано на записаном тексту, не на усменој поезији у којој руски певачи, ако желе, имају буквално на десетине начина за стварање изосилабичког стиха веома лако. (Сад се вероватно већ понављам.) Усмени стих постоји у варијантама – није фиксиран, али је обично различит сваки пут када се изводи.

Други проблем је што се у лирским руским песмама често одржава изосилабичност и чини се да има неколико пандана таквим стиховима у другим словенским језицима. Зашто је онда руски епски стих изгубио изосилабичност, а лирски стих није увек изосилабичан? Чак и кад стихови варирају у лирици то се обично дешава због мелодије. И зашто је почевши од првих записа епског стиха средином 18. века све до пропасти епа шездесетих број слогова широко варирао од 9 па све до 18 слогова? Да ли је могуће да источнословенски епски стих није никада био изосилабичан?

Анализирао сам ритам више од 1000 руских епских песама и пронашао само мало оних који тендирају да имају једанаестосложне стихове. Међутим, у сваком случају то је неприродан/вештачки стих створен када се речца „да” уметне у средину онога што би иначе био лирски петерац. А већина примера тиче се балада или религијских стихова, ниједан није прави епски.

Јакобсон претпоставља да је руски стих постао једанаестосложни јер је слог додат да би се начинио дактилски крај. Од хиљаду песама које сам анализирао, у онима са дактилским завршетком ритам је увек јаснији и најстабилнији тачно на крају ретка. Причао сам са многим музиколозима о овоме и сви су рекли да је таква промена једноставно немогућа. Порекло дактилског завршетка у руском је посебан проблем и у музици и у стиху, као и акцентуација, али се чини да је пореклом из северноруског, који је по много чему посебна културна зона.

Тако заинтересован, када сам писао рад о осмерцу у руским епским песмама, био сам страшно зачуђен чињеницом, као што су музиколози дуго инсистирали, да су у западним подручјима близу Белорусије ритуалне и посебно календарске песме често силабичне, пронашао сам много примера од 4 или 3.¹⁵ То су једноставно силабички стихови, а то је показатељ да два различита версификациона система могу коезистирати у једном језику.

Да, нагласак чисто на фонетици отишао је до крајности – тренутно не могу да се сетим имена немачког научника. Пре много година читао сам Јејтсову¹⁶ поезију и приметио да је написао песму у троиктусном дољнику – један или два слога између иктуса. Некако по наведеним облицима у речнику неколико стихова је било ритмички неуређено, нешто што добар песник не би учинио. Тако да ми је неколико људи читало дело, а ја сам записао.

Сви су тако мењали нагласак у сложеним именицама и придевима да је ритам био заиста правилан. И сам сам исто радио када сам писао књижицу о јампском тетраметру код десет енглеских песника. Сложени придеви немају фиксиран нагласак

¹⁵ Вероватно се мисли на број стихова песме.

¹⁶ Вилијам Батлер Јејтс (*William Butler Yeats*; 1865–1939), ирски песник и драмски писац.

– одређен је контекстом. И тако је са многим речима. Зато је важно слушати поезију – опкорачење је још један пример.

Претпоставио си да је пољски научник кога сам имао на уму – Курилович.

Међутим, у раду за конференцију у Москви нећу писати о заједничком словенском или српском десетерцу. О томе мало знам да бих ишта смислено рекао. Па ипак, твоја широка перспектива ми је од велике помоћи при раду.

Надам се да се не понављам много. Ако те интересује, могу ти послати текст када га средим – вероватно за неколико месеци. Можеш ли да читаш у *Word-y*? Могу ти послати и програм којим би могао да читаш и штампаш акценте. Све што треба да урадиш јесте да га покренеш и добићеш неколико фонтова који су веома корисни. Неке интернационалне фонетске и лингвистичке групе га нуде бесплатно.

Имали смо праву зиму последња два месеца. Око минус 20 степени – заиста веома хладно. И доста снега, али не превише. Штета што сам одустао од скијања пре неколико година, након што ми је напрснуо диск. Волим да скијам.

Све најбоље,

Џим